

“להכחיד את הרצון לאהבה” – על “מוגבל” של אילה בן לולו תמר סתר

המשפט הראשון בנובלה “המשתלה” מציג את רונית אפללו, אישה צעירה, אולי נערה – הגבול הדק והמטושטש בין הילדות לבגרות הנשית עומד בבסיס הדרמה של היצירה – שיוצאת מביתה אל עבודה במשתלה.

כבר במשפט השני של הנובלה מתגלה לנו מצבה העגום של הגיבורה: יש לה חמישה שקלים בלבד שאותם היא שומרת לסיגריות, ולכן היא הולכת ברגל למשתלה ולא נוסעת באוטובוס. חמשת השקלים והבגדים שלגופה הם הרכוש היחיד שלה בעולם. לא עובר חצי עמוד ממשפט הפתיחה עד שהגיבורה מוטרדת מינית על ידי נהג מכונית שצופר ועוצר לה בשולי הכביש. ההטרדות והתקיפות המיניות נמצאות בלב העולם שטווה אילה בן לולו גם בנובלה הזאת וגם בנובלה השנייה שמרכיבה את הספר, “מוגבל”. הגיבורות של שתי הנובלות הן נשים צעירות שהופכות לחומר־טרף בעולם שבו התרבותיות היא רק למראית־עין, עולם שמתנהל לפי חוקים של ג'ונגל, המורכב מציידים וניצודות.

מכאן הבחירה המבריקה למקם את הספר במשתלה, המספקת שירות “תרבותי”, שירות של יופי מעודן דרך הטבע המבוית, הטבע שהושתל, זאת בשעה שכל הדמויות שעובדות בה ועוברות בה הן חסרות־אחיות, משובשות, אלימות, מופרעות ומוגבלות ללא־תקנה. המשתלה והבסיסים הצבאיים שמתוארים בנובלה השנייה שבספר מצויים בשולי הדרך, בפריפריה, וכולם מקומות סגורים שלהם מסגרת חוקים ברורה ונוקשה, המושפעת ממערכת החוקים הדכאנית והדקדנטית השלטת מחוצה להם בישראל הפטריארכלית והמאצ'ואיסטית של שנות השמונים.

*

כאשר רונית פוגשת לראשונה את קובי, בעל המשתלה, הוא עומד לפני אקווריום זכוכית ענקי ובו נחש מקופל. בהמשך מתברר שקובי “מגדל” את הנחש ברוך ובתשומת־לב לא מתוך אהבתו לחיה אלא בשל רצונו לקחת אותו לתחרויות נושאות־פרסים בכל העולם. לאחר שהנחש נאכל על־ידי כלב, קובי והעוזרת שלו שרון יוצרים קשר עם וטרינר, שמנחה אותם להקפיא את שאריות הגופה על מנת שניתן יהיה לשחזרו. לשרון גם נאמר שאפשר יהיה להשלים בתותבת את חלקי גופו של הנחש שנאכלו על ידי הכלב. הנובלה מציגה את ההתערבות האנושית והטכנולוגית בטבע, שמובילה לחיבורים מלאכותיים מבהילים בין חי למת ובין צומח לדומם.

עם הגעתה למשתלה קובי מפנה את רונית לעבוד בשתילות עם גבר גבוה ובלונדיני ששמו ברטי, וגבר זה יהפוך למרכז-עולמה. ברטי הוא האדם היחיד בנובלה שלפחות בתחילת מערכת היחסים ביניהם מתנהג אליה ברכות, מי שהיחס שלו אליה חורג מן הפונקציונאליות, הניצול והזלזול שמפגינה כלפיה סביבתה במשתלה - שרון לדוגמה מצמידה את האצבע שלה לראשה ועושה תנועה של משוגעת בעודה מחווה על רונית לקובי - ומערכת היחסים ביניהם נעה על המתח בין היותה של רונית תחליף-בת עבורו להיותה המאהבת שלו. כאשר ברטי ורונית עובדים יחדיו ביום הראשון לעבודתה במשתלה, היחסים ביניהם מתוארים כיחסים של אב וכת, כשהאופציה המינית מרחפת מעליהם ולא מרפה: ברטי לדוגמה כותב "קוסברע" על אחד השתילים, רונית מתקנת אותו וברטי מסביר לה בצחוק שרק ביקש לבדוק את ערנותה. המילה כוסברה מכילה את איבר המין הנשי, שמקבל נוכחות עצומה ואימתנית בקשר המתוח בין השניים מתחילתו, בדומה לשאר הקשרים של רונית עם סביבתה, שבהם היא משמשת אובייקט מיני. כדי לשנות את "רוע הגזירה" של מיניויתה היא פועלת שוב ושוב על מנת לחזור להיות ילדה, ולכן היא מתנכרת אל שדיה הגדולים שנדמים לה כאילו "נשתלו" על גופה הרזה והילדי.

בהפסקת הצהריים שאותה השניים מבלים בצריף המגורים של ברטי, הם מעשנים מבאנג שעשוי משמפו של פינוק, ורונית אומרת "הייתי רוצה להיות נזירה או זונה. להכחיד את הרצון לאהבה." בעולם של בן לולו האהבה אכן נמצאת בסכנת הכחדה בשל השתלתם של חיבורים מלאכותיים כשל ברטי ורונית, חיבור בין גבר בוגר לאישה צעירה, שמבקשים להתנהג גם כאב וכבת וגם כזוג נאהבים. רונית שואפת מהבאנג בבת אחת, בלי להפסיק, כדי להראות לברטי שהיא מנוסה, ולאחר מכן היא מאבדת את ההכרה. היא מבקשת להרשים את "אביה", להראות לו שהיא לא "ילדה". כך יוצא שכבר בתחילת הקשר ביניהם, רונית כמעט ומאבדת את חייה בשל רצונה להרשים אותו. "האב" מסכן אפוא את חייה של "בתו", וכך ברטי שנדמה בתחילת הנובלה כמושיע של רונית מתגלה כמסוכן עבורה. ביום למחרת היא אף תקדח מחום בצריף שלו, והוא יעזוב אותה לבדה וייסע לבקר את בתו למרות צו ההרחקה התלוי ועומד נגדו.

בהמשך היום רונית גונבת מברטי את התמונה של בתו נטלי. היא נכנסת באלימות אל חייו ודורשת להיות במקומות שאליהם לא קיבלה גישה. במובן הזה מזכירה יצירה זו את היצירות של לאה איני, בייחוד את "מישהי צריכה להיות כאן", "סדומאל" ו"ורד הלבנון". בדומה לאיני, בן לולו מתארת נשים צעירות שחיות בשולי החברה, מבקשות לשרוד בה ואף להתפתח בתוכה כאמניות, אבל במהרה הופכות לפיתיון לנהגים, ובשעות החמות של היום מנקות את השירותים. בדומה ליצירת איני, בכל משפט ביצירה טמונה אלימות שעומדת להכניע את הגיבורות, וגם מתוארת אלימותן של הגיבורות עצמן, שפורצות את גבולות הנורמה והופכות בעצמן למסיגות גבול כשהן גונבות כסף ורכוש פרטי מסביבתן.

רונית מנסה להיראות כמו נטלי על מנת שברטי יאמץ אותה, ולכן היא קולעת לעצמה שתי צמות ובהמשך אף צובעת את שעה. הדמויות בנובלה מבקשות להישתל לתוך תפקיד שאותו הן לא מצליחות למלא. הן גם אינן מצליחות להביע אהבה בצורה מיטיבה ובריאה מאחר שהן מבקשות לפרוע גבולות ולערבב בין תחומים שונים: ברטי וסוזנה משנים את שמה של נטע לנטלי כשהם מאמצים אותה ובכך מבקשים לנטוע אותה מחדש בסביבתם, כאשר תגובתה של נטע/נטלי לאימוצה היא מחלה שנמשכת שנה שלמה; צדוק, אחד הפועלים במשתלה, נוהג ברונת בלבביות ואז כופה את עצמו עליה מבחינה מינית; קובי מוציא לנחש את שני הארס שלו ושותל לו במקומן שיניים תותבות; הנהגים שותלים את תשוקתם אל רונית בעציץ שהם קונים במשתלה ליום נישואיהם. שום דבר אינו מונח במקומו בנובלה, וכל מה שמתואר בה מעיד על עיוות חמור ויסודי בנפש האדם, שאין כל אפשרות לתקנו.

כאשר רונית מתעוררת בצריף של ברטי, בלילה האחרון שהיא ישנה בו, היא מגלה שקיבלה וסת והיא מתקלחת בכיור שבתוך הצריף. ברטי מוצא אותה כש"גופו הגדול מילא את כל חלל הצריף", לעומת גופה הקטן שמצליח להשתחל לכיור. ברטי מגיש לה מגבת מטבח לאחר שהתקלחה בכיור. הגובה של ברטי לעומת קטנותה של רונית מונכח לאורך כל הנובלה, ומקושר לעוצמתו, אך עוצמתו מתגלה כמוזיפת – ברטי עומד מנגד כשצדוק תוקף אותה, ובדיאלוג האחרון ביניהם נותן לה שטר של 200 ש"ח כדי שתקנה סיגריות ותעזוב אותו לנפשו.

בשיא הנובלה, כשברטי, צדוק וקובי מוציאים להורג את הכלב שאכל את הנחש של קובי, כאבי הווסת של רונית גואים. רונית מבקשת לטשטש את הכיווץ שעולה ברחמה, ולכן היא מבקשת כדורים נגד כאבים משרון. רגע לפני שעבודתם מתחילה לפעול עליה, תשוקתה גוברת ומגיעה לשיאה, והנובלה מציגה את הקשר ההדוק בין תשוקה לסבל, שמקורם במילה אחת בלטינית *passion*, שלה שתי משמעויות: סבל ותשוקה. עם רצח הכלב מתה גם רונית הספק ילדה-ספק נערה, ובמקומה נולדת רונית האישה הפתיינית, שחיה בחשכת רחם המשתלה ויוצאת ממנה רק על מנת לפתות נהגים. רונית נשתלת מחדש כחיית-עדר כנועה וצייתנית.

*

הנובלה "המשתלה" היא יצירה מהפנטת, טורדת-מנוחה ומפתיעה, שבה מפגינה המחברת שליטה וירטואוזית בשפה ועושה בה כבשלה, כשחתימת ידה כמשוררת ניכרת בכל תו ותו בה. לעומתה, הנובלה השנייה "מוגבל", שמתארת את אי-השתלבותה של הגיבורה בצה"ל, היא נובלה מעניינת, אך הביקורת המובעת בה כנגד הפטריארכיה והשררה הצבאית גלויה ומובנת מדי, והיא חסרה את הפיתולים העלילתיים המפתיעים ומלאי הצבע של הנובלה הראשונה. יחד עם זאת, חיבורן של שתי הנובלות יוצר רושם עז בשל הגורל העגום שמיועד לגיבורות.

הגיבורות התלושות של בן לולו רדופות על-ידי עצמן לא פחות משהן רדופות על-ידי סביבתן, ובכך מצטרפת יצירה זו ליצירותיהן האחרונות של מיכל בן נפתלי ("הקבוצה"), מעין איתן ("אהבה"), וריטה קוגן ("ארץ-סלע"), שמתמרדות כולן נגד כוח פטריארכלי שמצוי לא רק מחוץ לגיבורות אלא בתוכן, כוח שמכניע ובו-זמנית גם מניע אותן, כוח שמתיך את התשוקה בסבל. יוצרות אלה מנהלות דיאלוג מרתק עם יוצרות ותיקות מהן: לאה איני כאמור, אורלי קסטל-בלום ואילנה ברנשטיין, דיאלוג שמורה על הכחדתה של האהבה.